

Farsça Yapılı Tamlamalar

Osmanlı Türkçesinde Türkçe isim ve sıfat tamlamalarının yanında Farsça ve Arapça isim ve sıfat tamlamaları da kullanılmıştır. Bunlardan bilhassa Farsça olanlar pek çok kullanılmış, neredeyse Farsça yapılı tamlama geçmeyen cümle kurulmaz olmuştur. Osmanlı Türkçesindeki yabancı unsurların en başta geleni ve en sık kullanılanı bu dil bilgisel yapıdır. Tarihî metinleri doğru okumak ve anlamak için bu yapının iyice öğrenilmesi gerekir.

Türkçedeki isim ve sıfat tamlamalarının kuruluşu şu şekildedir:

1) bahçenin kapısı

2) bahçe kapısı

Bu iki kelime grubu isim tamlamasıdır. Burada asıl unsur **kapı** kelimesidir. Buna *tamlanan* (**tn**) denir. **Bahçe** kelimesi ise **kapı**'nın niteliğiyle, aidiyetiyle ilgili tamlayıcı bir unsurdur; buna *tamlayan* (**ty**) denir.

2. tamlamada ise tamlayan eksizdir. Bu tamlamaya belirtisiz isim tamlaması denir ki, bu gibi tamlamalar daha çok birleşik isim yaparlar. Türkçede (kimi istisnalar dışında) isim tamlamasında tamlanan unsur mutlaka ekli olur.

3) yeşil bahçe

Bu, sıfat tamlamasıdır. Asıl unsur **bahçe** kelimesidir. **Yeşil** sıfattır. Bu tamlamada unsurlar ek almamıştır. Sıfat olan unsur birden fazla kelimedenden oluşan bir kelime grubu da olabilir. Bu durum tamlamanın niteliğini değiştirmez.

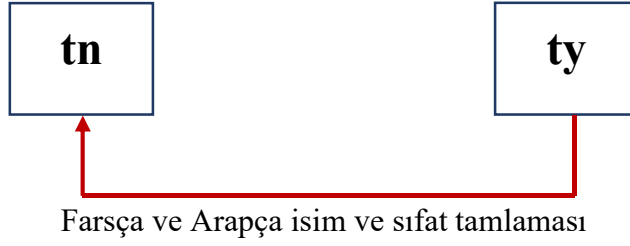
4) arkadaşlarla okula giderken önünden geçtiğimiz bahçe

Burada, **bahçe** kelimesinden önce gelen kelime grubu sıfat değerinde olup iki kelimelik sıfat tamlamasından farkı yoktur.

Bütün bu tamlamalarda aslî unsur olan tamlananın sonda olduğuna dikkat edilmelidir. Bu Türkçenin genel bir özelliğidir, tamlamalarda aslî unsur sonda olur. Buna göre Türkçe isim ve sıfat tamlamalarında tamlayan ve tamlanan ilişkisi şöyledir:

Farsça ve Arapça tamlamalarda ise aslî unsur, yani tamlanan sonda değil, baştadır. Farsça ve Arapça yapılı isim ve sıfat tamlamalarında tamlayan ve tamlanan ilişkisi şöyledir:

Bunu bir örnekle karşılaştırmak gerekirse: **bâb** “kapı” demektir, **beyt** “ev”. Bu iki kelimenin Türkçeleriyle tamlama kurulduğunda şu sonuç elde edilir:

Burada aslî unsur, yani tamlanan “kapı” kelimesidir ve sonda yer alır. Aynı anlamdaki tamlamayı bâb ve beyt kelimeleriyle Farsça yapıya göre kurulduğunda şu sonuç elde edilir:

Bu tamlamada da aslî unsur “kapı” anlamındaki bâb kelimesidir, ancak Türkçeden farklı olarak başa gelmiştir. Arapça tamlamalar da, unsurlarının dizilişi açısından Farsça tamlamalar gibidir. Osmanlı Türkçesinde Arapça tamlamalar daha az kullanılmıştır. Farsça tamlamalar ise pek sık kullanılmıştır. Bu yapıları doğru okumadan ve anlamını doğru çözümlemeden metinleri doğru anlamının imkânı yoktur.

Farsça isim ve sıfat tamlamalarında tamlanan ve tamlayan arasında tamlama ilişkisini sağlayan gramer unsuru **izafet kesresi** denilen morfolojik unsurdur. İzafet kesresi, *tamlanan* kelimenin son harfinin esreliymiş (ı-i sesiyle) gibi okunması hâlidir. İzafet kesresi, çeviride tamlamanın ilk kelimesinin sonuna “-ı, -i” şeklinde yazılmalıdır.

bâb-ı beyt (evin kapısı),

dîn-i İslâm (İslâm dini),

şehr-i İstanbul (İstanbul şehri) vs.

Önemli: Farsça yapıtlı tamlamalarda en zorlayıcı husus birinci unsurun, yani tamlananı ünsüzle biten kelimelerin doğru olarak okunması, bunların kendilerinden sonra gelen kelimeyle bir tamlama ilişkisi kurup kurmadığının belirlenmesidir. Burada başarı, metni okuyanın dil bilgisi, kelime dağarcığı, genel kültürel birikim gibi donanımlarının gücüne bağlıdır. Osmanlı Türkçesinde yazılı bir metni doğru okumak ve anlamlandırmak isteyen okuyucu yeterli gramer bilgisinden sonra kelime dağarcığını (yazılış ve anlamıyla birlikte) zenginleştirmeli ve Osmanlı kültürüyle ilgili bilgilerini arttırmalıdır.

İzafet Kesresi (-ı, -i) İle İlgili Yazılış Özellikleri

1 – Tamlanan (ilk kelime) ünsüzle bitiyorsa *İzafet kesresi* yazılmaz. Ancak okurken ortaya çıkar ve Latin harfleriyle yazarken -ı, -i şeklinde yazılır:

باب بیت – bâb-ı beyt (evin kapısı)

ملك ازلئ – mülk-i ezelî (öncesi olmayan mülk)

بحر سياه – bahr-ı siyâh (Karadeniz)

لسان عثمانئ – lisân-ı Osmânî (Osmanlı dili)

2 - Eğer birinci kelime, yani tamlanan ünlüyle bitiyorsa izafet kesresi ye ى veya hemze ء ile mutlaka gösterilir.

- Kelime “a”, “e” okunan ا - ه ile bitiyorsa, izafet kesresi için bu he’nin üstüne hemze konur (ه - ا):

دیده کریان – dîde-i giryân (ağlayan göz)

لیله قدر – leyle-i kadr (Kadir gecesi)

- Kelime "î" uzun ünlüsü okunan ی ile bitiyorsa, izafet kesresi için bu harfin üstüne yine hemze yazılır (ئ):

مثنوی مولانا – Mesnevî-i Mevlânâ (Mevlana'nın Mesnevisi)

أهالی روم – ahâlî-i Rûm (Anadolu halkı)

- Kelime "â" uzun ünlüsü okunan elif veya "û" uzun ünlüsü okunan vav ile bitiyorsa izafet kesresi yerine ی harfî yazılır. Bu harf çeviride (-y1 / -yi) şeklinde okunur ve yazılır:

علمای اسلامیه – ulemâ-y1 İslâmiyye (İslam alimleri)

شعراى عثمانیه - şu‘arâ-y1 Osmâniyye (Osmanlı şairleri)

معناى شعر - ma‘nâ-y1 şi‘ir (şiirin anlamı)

ترازوى عدالت – terâzû-y1 adâlet (adalet terazisi)

Farsça yapıtlı tamlamaların Türkçe anlamı yazılırken tamlanan ve tamlayan unsurların yerini değiştirmek gerekir:

Farsça tamlama

Türkçe anlamı

bâb-ı beyt

evin kapısı

dîn-i islâm

İslâm dini

şehr-i İstanbul

İstanbul şehri

Devlet-i Osmâniyye

Osmanlı Devleti

mülk-i ezelî

ezelî mülk

nûr-ı rahmet

rahmet nuru

lisân-ı Osmânî

Osmanlı lisanı

eser-i hikmet

hikmet eseri

Dikkat: İzafet kesresi “-u, -ü” şeklinde asla yazılmaz.

Üç ve Daha Fazla Kelimeden Oluşan Farsça Yapılı Tamlamalar

Farsça tamlama, üç kelimeden de oluşabilir. Bu durumda da tamlama, tamlayan unsurun niteliğine göre isim veya sıfat tamlaması olur.

دولت آل عثمان - devlet-i âl-i Osmân

خواجگان دیوان همایون - hâcegân-ı dîvân-ı hümayûn

اسیر درد عشق - esir-i derd-i aşk

شعراى دور سابق - şu‘arâ-yı devr-i sâbık

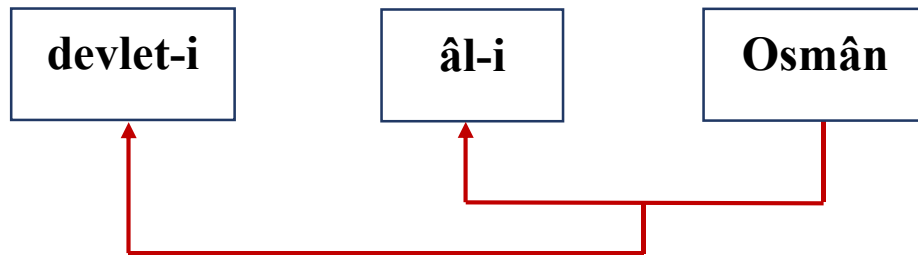
ممالك دولت عليه - memâlik-i Devlet-i Aliyye

دولت عليه عثمانیه - Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye

Üç kelimeden oluşan bir tamlamada önce iki kelime kendi aralarında tamlama oluştururlar, sonra diğer kelimeyle tamlayan veya tamlanan ilişkisine girerler.

- İkinci ve üçüncü kelimeler kendi arasında tamlama teşkil edip birinci kelimenin tamlayanı olabilirler. Bu durumda üçüncü kelime isimse, oluşan ilk tamlama da bir isim tamlaması olur; üçüncü kelime sıfatsa oluşan ilk tamlama bir sıfat tamlaması olur (örnek a), ancak sıfat tamlaması dil bilgisel olarak isim değerinde olduğu için üçlü tamlamanın bütünü yine isim tamlaması olur (örnek b):

a)

Bu tabloya göre önce **âl-i Osmân** tamlaması kurulmuştur. Bu bir isim tamlamasıdır. Dil bilgisel olarak isim değerindedir. Sonra bu tamlama **devlet** kelimesinin tamlayanı olmuştur. Neticede (isim+isim = isim tamlaması) oluşmuştur.

Şu örnekler de bu yapıdaki tamlamalardır:

mahkeme-i rûz-ı cezâ

kitâbe-i seng-i mezâr

evâhir-i mâh-ı Ramazân

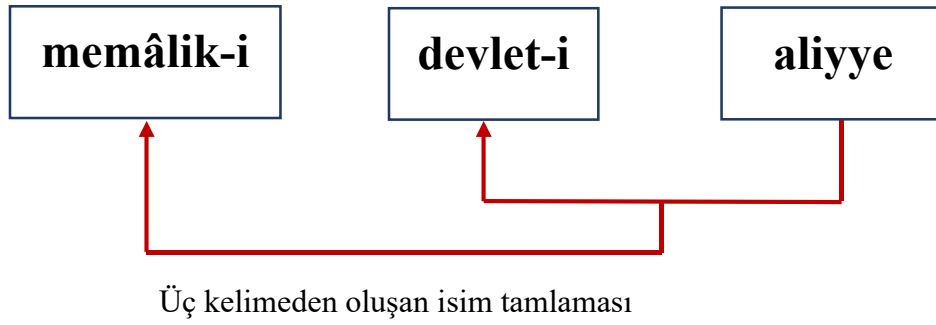
esîr-i derd-i aşk

selâtin-i âl-i Osmân

sandûk-ı cevâhir-i sa'âdet

üslûb-ı âsâr-ı eslâf

b)

Burada önce **devlet-i aliyye** (yüce devlet) tamlaması kurulmuştur. Bu bir sıfat tamlamasıdır ve dil bilgisel olarak isim değerindedir. Bu tamlama **memâlik** kelimesinin tamlayanıdır. Böylece yine (isim+isim = isim tamlaması) sonucu ortaya çıkmıştır.

Şu örnekler de bu yapıdaki tamlamalardır:

kavânîn-i Devlet-i Aliyye

ricâl-i Devlet-i Aliyye

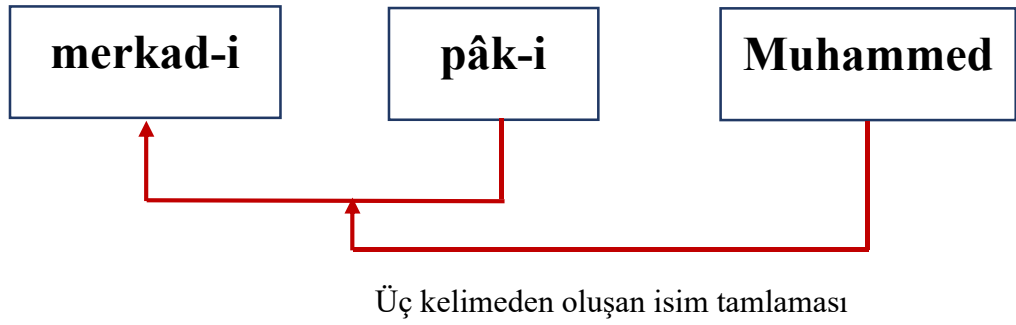
me'mûrîn-i Devlet-i Aliyye

meclis-i ahkâm-ı adliyye

teba'a-i saltanat-ı seniyye

- İkinci kelime sıfat ise önce birinci ve ikinci kelimeler bir sıfat tamlaması oluşturur. Dil bilgisel olarak bu sıfat tamlaması isim değerindedir. Üçüncü kelime bu kelime grubuna tamlayan olarak katılır. Üçüncü kelime bu kelime grubuna tamlayan olarak katılır. Üçüncü kelime isim ise ortaya çıkan tamlama bir isim tamlamasıdır (**aa**) ; sıfat ise sıfat tamlamasıdır (**bb**):

aa)

Merkâd-i pâk bir isim tamlamasıdır ve dil bilgisel olarak isim değerindedir. Bunun tamlayanı olan Muhammed kelimesi de isim olduğu için ortaya çıkan tamlama isim tamlamasıdır.

Şu örnekler de bu yapıdaki tamlamalardır:

leşker-i cânsûz-ı hicr

çeşme-i pürhûn-ı belâ

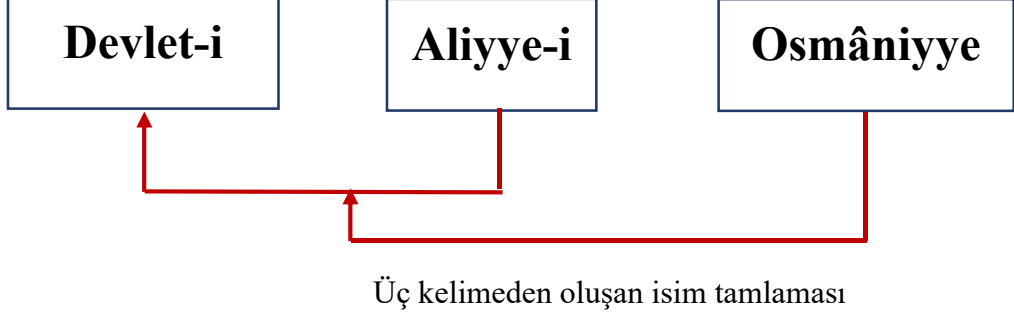
meclis-i mahsûs-ı vükelâ

melik-i cedîd-i Gürcistan

dîn-i mübîn-i İslâm

câmi'-i şerîf-i Ayasofya

bb)

Bu yapıdaki tamlamada ikinci ve üçüncü kelimeler sıfattır. Ancak önce birinci ve ikinci kelimeler kendi aralarında bir tamlama kurmuşlardır. Üçüncü kelime ise sıfat olarak bu tamlamayı niteler ve ortaya bir sıfat tamlaması çıkar. Bu yapıda ilk iki kelime, sıfat tamlaması kalıbında bir birleşik isim veya bir kalıp ifade olabilir.

Şu örnekler de bu yapıdaki tamlamalardır:

memâlik-i mahrûsa-i İslâmiyye

emr-i şerîf-i âlîşân

mekteb-i rüşdiyye-i askeriyye

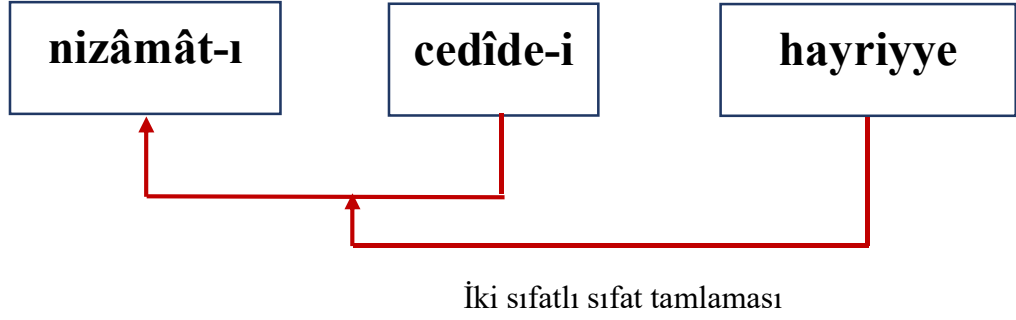
üslûb-ı kadîm-i Osmânî

ravza-i mutahhara-i Mustafavî

leşker-i bî-şümâr-ı Mısriyye

atâyâ-yı vâfire-i sultâniyye

- İkinci ve üçüncü kelimenin sıfat olduğu durumlarda (bb) şikkında belirtilenin haricinde bir ilişki daha söz konusudur. Farsçada tamlanan olan birinci kelimeye iki ayrı sıfat getirilebilir. Bu durumda tamlama esresi “ve” bağlacı değerindedir ve ortaya iki sıfatlı bir sıfat tamlaması çıkar: Akıllı ve çalışkan gibi.

Yukarıdaki örnekte **nizâmât** tamlanan unsur olup **cedide** ve **hayriyye** kelimeleri bunun ayrı ayrı tamlayanıdır. Sanki **nizâmât-ı cedîde** ve **nizâmât-ı hayriyye** olmak üzere iki tamlama var gibidir: yeni ve hayırlı nizamlar.

Şu örnekler de bu yapıdaki tamlamalardır:

mesâî-yi cemîle-i hamiyetkârâne

vezîr-i dilîr-i şecaatşîâr

sâni‘-i tenperver-i cânâferîn

sultân-ı murâdbahş-i âdil

huzur-ı hümayûn-ı feyzmeşhûn

sulb-i pâk-i feyznâk

ahbâr-ı mütevâtire-i mütekâsire

Farsça isim ve sıfat tamlamaları esasen Farsça ve Arapça kelimelerle kurulur. Seyrek de olsa unsurlarından biri Türkçe olan tamlamalar da kurulmuş, bunlar makam ve mevki adlarında ve kimi kalıplaşmış tabirlerde kullanılmıştır:

آلای عظیم – alay-ı azîm (büyük alay)

اوردوی هماین – ordu-yı hümayûn (Osmanlı ordusu)

سناجاق شریف – sancak-ı şerîf (şerefli sancak)